

ЛАЛМИКОР ЕРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

Алиқулов Голиб Нартошевич

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти

asilbek2022@rambler.ru

Нортошов Асилбек Голиб ўғли

"Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини
механизациялаш муҳандислари институти"

Миллий тадқиқот университети талабаси

asilbekn512@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада ер ресурсларидан самарали фойдаланиш тартиблари ва лалмикор ерлар унумдорлигини сақлаб қолиш ва унинг унумдорлигини ошириш чора тадбирлари, намлик билан таъминланган ҳудудларида етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлигини оширишнинг амалий ва назарий жиҳатлари Қашқадарё вилояти мисолида кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: экин ерлар, лалмикор, суғорма, яйлов, минтақа, табиий-худуд, намлик, эрозия, тупроқлар.

Аннотация: В данной статье на примере Кашкадарьинской области рассмотрены практические и теоретические аспекты эффективного использования земельных ресурсов и методы сохранения и повышение продуктивности богарных, увеличение урожайности выращиваемых сельскохозяйственных культур орошаемых земель.

Ключевые слова: пашня, богарное земледелие, орошение, пастбище, район, природная зона, влажность, эрозия, почвы.

Abstract: In this article, the methods of effective use of land resources and measures to maintain and increase the productivity of dry lands, the practical and theoretical aspects of increasing the productivity of agricultural crops grown in the areas provided with moisture are considered in the example of Kashkadarya region.

Keywords: arable land, rainfed, irrigation, pasture, region, natural area, humidity, erosion, soils.

Жаҳонда озиқ-овқат хавфсизлигини ва иқтисодий барқарорликни таъминлаш учун мавжуд ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш усулларини қўллаш етакчи ўринлардан бирини эгалламоқда. Дунё миқёсида аҳоли сонининг ўсиши натижасида киши бошига ер ресурсларининг камайиб бораётганлигини инобатга олсак, мавжуд ер ресурсларидан илмий асосланган ҳолда ерлардан самарали фойдаланиш имконини берадиган тизимларни амалиётга кенг жорий этишни тақозо этади.

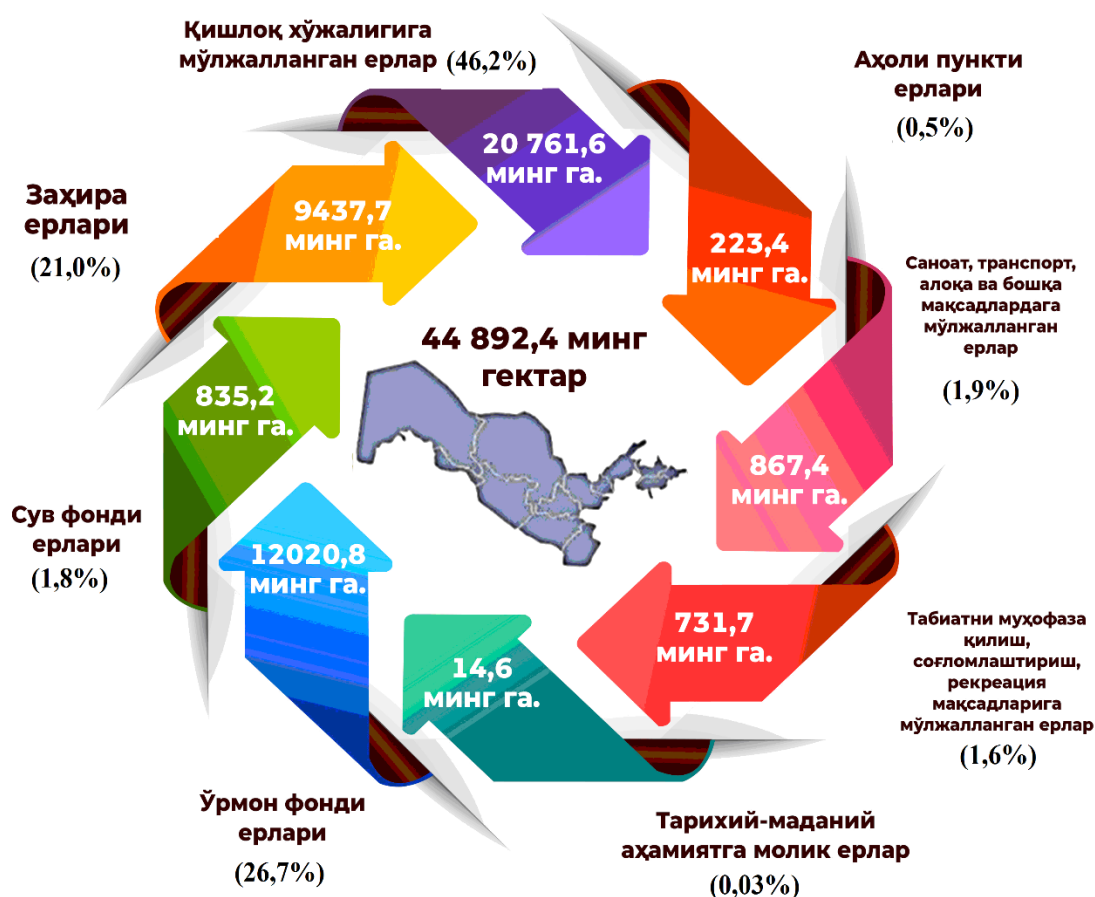
Ўзбекистон Республикасининг маъмурий чегарасидаги умумий ер майдони 2020 й 1 январь ҳолатига 44 892,4 минг га, шу жумладан суғориладиган ерлар 4 329,0 минг га ташкил қилади [1].

Ўзбекистон Республикаси ҳудуди шарқдан ғарбгача 1 425 км, шимолдан жанубгача эса 930 км ташкил этади. Республика беш мамлакат билан шимолда ва шимолий-шарқда Қозоғистон, шарқда ва жанубий-шарқда Қирғизистон ва Тожикистон, ғарбда Туркманистон, жанубда эса Афғонистон билан чегарадошдир [1].

Ер кодекси 8-моддасига асосан ерлардан фойдаланишнинг белгиланган асосий мақсадига кўра, Ўзбекистон Республикасининг ер фонди қуйидаги тоифаларга бўлинади (1-расм.)

Юқорида келтирилган маълумотлардан кўринадик, қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар майдони 20 761,6 минг га ёки Республика умумий майдонининг 46,2% ташкил этади.

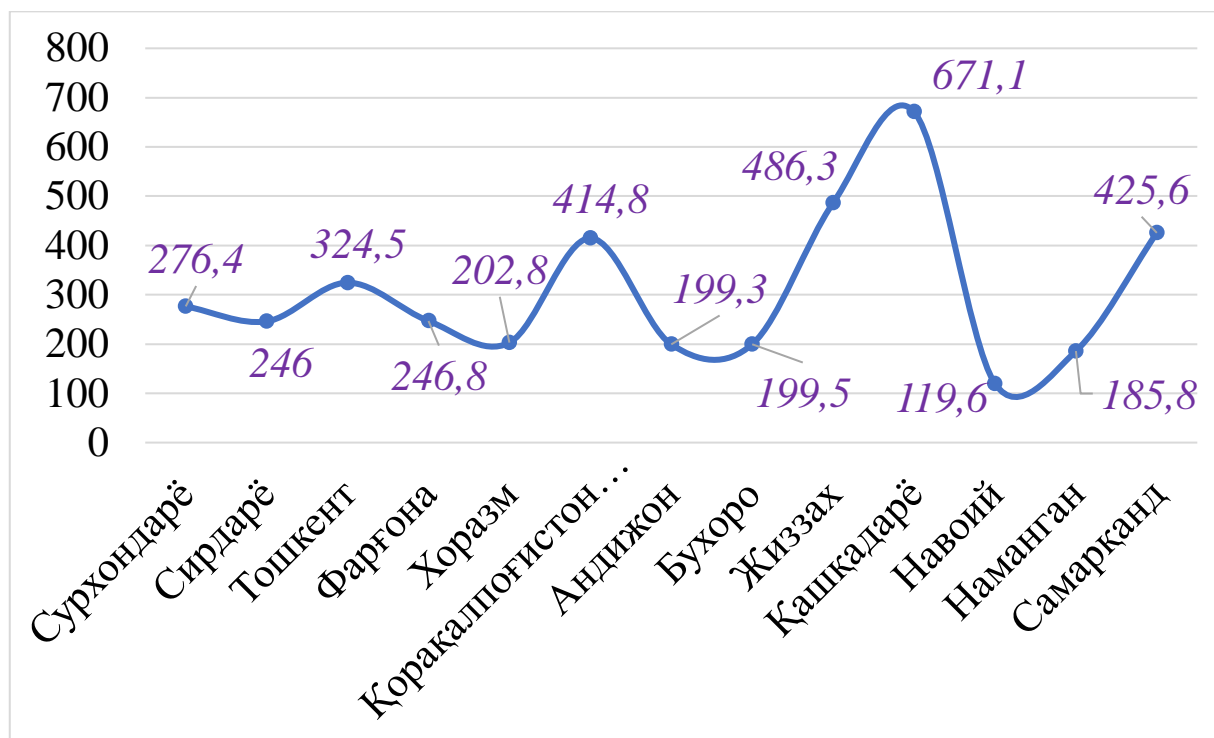
Қишлоқ хўжалигида мўлжалланган ерлар (экин ерлар, дарахтзорлар, бўз ерлар, пичанзор ва яйловлар) 2020 йил январь ҳолатига 25 639 минг га ташкил этиб, суғориладиган ерлар эса 3 732 минг га ни ташкил қилади. Таҳлил натижаларидан маълум булдики, Қишлоқ хўжалиги ерларининг жами майдонига нисбатан экин ерлар майдони – 4 033,5 минг гектар (25%)ни, дарахтзорлар – 403,8 минг гектар (2%), бўз ерлар – 83,7 минг гектар (1%), пичанзор ва яйловлар – 2 118 минг гектар (72%)ни ташкил этади.

1-расм. Ўзбекистон Республикаси Ер фондининг 2020 й 1 январь ҳолатига ер тоифалари бўйича тақсимланиши.

2020 йил январь ҳолатига [1] республиканинг жами экин ерларининг майдони вилоятлар кесимида тақсимланиши 2-расмда кўрсатилган.

2-расмда маълум бўлдики, республикамизда экин ерларининг майдони бўйича Қашқадарё вилояти етакчилик қилади. Вилояти бўйича жами ер майдони 2322,7 минг гектарни ташкил қилиб, экин ерлар 671,1 гектарни ташкил этади. Бугунги кунда суғорилиб деҳқончилик қилинаётган ерларда замонавий технологияларни жорий этиш орқали бир қатор ижобий натижаларга эришилмоқда. Аммо, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини янада кўпайтириш ва сифатини яхшилашнинг асосий манбаларидан бири бўлган лалмикор ерлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш борасида республика миқёсида олиб борилаётган ишлар долзарблиги билан бир қаторда мавжуд 757,9 минг гектар ер майдонидан тўла фойдаланишни тақоза этади. Лалмикор ерлар шароитида яшаётган аҳолининг турмуш фаровонлиги бевосита боғлиқ.

2-расм. Республика вилоятлари жами экин ерлари майдони(минг га)

Қашқадарё вилоятида жойлашган лалми ерларни қуйидаги минтақаларда бўлишимиз мумкин:

-тоғ минтақаси, денгиз сатҳидан 1200-2000 метр баландликда тарқалган. Бу ҳудудда табиий намлик билан тўлиқ таъминланган минтақа бўлиб ҳисобланади. Вилоят лалми экин ерларининг 5%, яъни 12,98 минг гектар. Бундан ташқари бу ҳудудда 0,19 минг га суғорилмайдиган дарахтзорлар ҳам мавжуд.

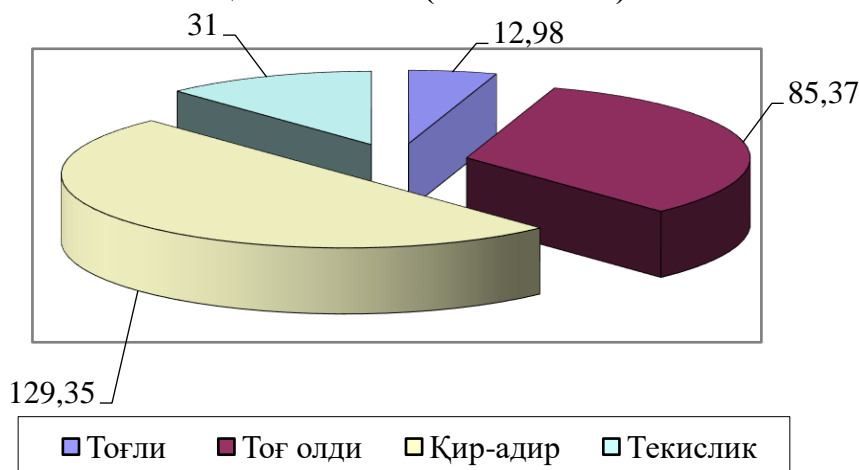
-тоғ олди минтақаси, денгиз сатҳидан 750-900 м баландликда жойлашган, намлик билан таъминланган, бу ҳудудда асосан сур тусли бўз тупроқлар тарқалган. Вилоят лалми экин ерларининг 32,9 % ёки 85,37 минг гектарни ташкил қилади.. Бундан ташқари бу ҳудудда 1,01 минг га суғорилмайдиган дарахтзорлар ҳам мавжуд.

-қир-адир минтақаси, денгиз сатҳидан 450-750 м баландликда жойлашган, табиий намлик билан ярим таъминланган минтақа. Вилоят жами лалми экин ерларининг 50% ёки 129,35 минг гектардан иборат.

-текислик минтақаси, денгиз сатҳидан 230-450 м баландликда жойлашган, табиий намлик билан таъминланмаган минтақа. Бу ҳудудда асосан оч тусли бўз тупроқлар кенг тарқалган. Вилоят лалми экин ерларининг бор йўғи 11,9 %, яъни 31,0 минг гектарни ташкил қилади.

Вилоят жами лалми ерларини минтақалар бўйича тақсимланиши тўғрисидаги маълумотларни 3- расмга келтирилган.

Қашқадарё вилояти лалми ерларини минтақалар бўйича тақсимланиши (01.01.2020 й.)

3-расм. Минақалар бўйича лалмикор ерлар миқдори, миң га

Дехқонларимиз томонидан лалмикор ерларда бир қатор мойли экинларни етиштириб келинмоқда. Эрта баҳорда экиладиган экинлар турига зиғир ва махсар экинлари ҳам киради. Уларнинг уруғлари тупроқ ҳарорати 2-5⁰С бўлганда экилади. Намлик билан тўлиқ таъминланган ҳудудларда етиштирилса, ўртача 15-18 центнергача ҳосил олиш мумкин. Бунинг учун тўлақонли агротехник тадбирларга риоя этилиши лозим. Беда уруғчилигини ривожлантириш ҳам долзарб бўлиб, Республикамиз ва чет мамлакатларда ушбу уруғга бўлган эҳтиёж катта. Беда лалмикор ер ресурсларидан тўлароқ фойдаланиш имконини берадиган муҳим экинлар жумласидандир. 2012-2016 йилларда Шаҳрисабз туманидаги “Муҳиддин ўғли Аслиддин” фермер хўжалигида ўтказилган тажрибалардан беданинг гектаридан 18 ц гача пичан олиш мумкинлиги аниқланди. Лалмикор ерлардан фойдаланиш самарадорлигини оширишда деҳқонларимиз томонидан дуккакли-дон экинларидан бири, яъни нўхат экинини кўп миқдорда экиб келинмоқда. Нўхатни декабрь ойининг ўртасида (тўқсонбости усулида) 7-8 см чуқурликка экиш талаб этилади. Нўхатнинг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлиги, навларнинг хусусиятлари, тупроқ ва иқлим шароитига боғлиқ равишда ўзгариб боради. Нўхат мақбул муддатларда экилса, ҳаво ҳароратининг ошиб кетишигача ҳосил шаклланишга улгуради. Нўхатнинг анъанавий экиш даврига нисбатан у олдинроқ гуллайди, гуллаш даври ҳам узокроқ давом этади. Дуккакдошлар оиласига мансуб бўлган ўсимликларнинг илдизларида ва ризосферада бўлган туганак бактериялар (*Rizobium*) ёрдамида атмосферадаги эркин азотни биологик йўл билан ўзлаштириб, тупроқни азот билан бойитади ҳамда тупроқдаги азот мувозонатини яхшилайдди. Мақбул муддатларда экилган нўхат экинидан тоғли

лалмикор ерлар шароитида ўртача 12-14 ц/га ҳосил олиш мумкинлигини тажриба натижаларидан кузатилган [2].

Тажриба натижаларига асосланиб, буғдой билан арпа нўхатдан кейин экилганда улар ҳосилдорлиги уч йил мабойнида 40-60% гача ошиши кузатилди [3,4].

Тоғ ва тоғ олди лалмикор ерлар шароитида юқорида қайд этиб ўтилган омилларга эътибор берилиши натижасида тоғ ва тоғ олди ҳудудларида яшаётган аҳоли турмуш шароитининг кўтарилишига олиб келади.

Юқорида келтирилган маълумотларга асосланиб, ушбу соҳада қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

- ✓ ҳар бир минтақа учун мойли экинларни етиштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш ва аҳоли ўртасида тарғиб қилиш;
- ✓ беда уруғчилигига ихтисослашган фермер хўжаликларини ташкил этиш;
- ✓ нўхатни декабрь ойининг ўртасида (тўқсонбости усулида) экиш тизимини оммалаштириш.

Фойдаланилган адабиётлар руйихати

1. Ўзбекистон Республикаси ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат қўмитасининг Миллий ҳисоботи. - Тошкент, Давергеодезкадастр қўмитаси, 2020. - 102 б.
2. Лавронов Г.А. Лалмикор деҳқончилик. -Тошкент: Ўзбекистон, 1975. -79 б.
3. Алиқулов Ғ.Н., Турсунова М.К. Лалмикор ерларда нўхат етиштириш - Ташкент: Academic research in educational sciences, 2021. №12.
4. Eshonkulov R., Aliqulov G'.The Effect Of Soil-Climate On The Drain Productivity Of Peas Grown In Dryland-Америка: The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, Том. 3 № 01 (2021)